

«Parlez français, soyez propres» Per a una relectura del conflicte lingüístic escolar nord-català a finals del segle XIX

Lluc Bonet

Université Paul-Valéry - Montpellier III, Universitat de Girona
l.bonet@cegetel.net

Recepció: 06/05/2014, acceptació: 23/06/2014

Resum: A finals del segle XIX, les terres catalanes de França adhireixen a l'ideal republicà. L'escola laica, gratuïta i obligatòria dóna al poble catalanoparlant exclusiu l'esperança d'una ascensió social gràcies a l'aprenentatge del francès. Però, paradoxalment, els mestres infringeixen el reglament escolar fent servir el català a classe i castiguen els alumnes que no usen el francès. Lluís Pastre, un mestre catalanista, intenta sense èxit de proposar una alternativa pedagògica, conjuminant mètode directe i mètode de traducció. Avui, quan la fórmula «Parlez français, soyez propres» [Parleu francès, sigueu nets], emblemàtica d'aquella època, s'ha interpretat abusivament, la Catalunya del Nord malda encara per superar el conflicte lingüístic escolar que perdura amb una interversió de termes.

Mots clau: llengua minoritària, Tercera República francesa, diglòssia

«Parlez français, soyez propres» Para a una segunda lectura del conflicto lingüístico escolar norte catalán a finales del siglo XIX

Resumen: A finales del siglo XIX, las tierras catalanas de Francia (departamento de Pirineos-Orientales) adhieren al ideal republicano. La escuela laica, gratuita y obligatoria da al pueblo catalanohablante exclusivo la esperanza de una ascensión social gracias al aprendizaje del francés. Pero, paradójicamente, los maestros infringen el reglamento escolar usando el catalán en clase y castigan a los alumnos que no usan el francés. Lluís Pastre, un maestro catalanista, intenta sin éxito de proponer una alternativa pedagógica, aunando método directo y método de traducción. Hoy, cuando la fórmula «Parlez français, soyez propres» [Hablad francés, sed limpios], emblemática de aquella época, se ha interpretado abusivamente, la Cataluña del Norte se esfuerza aún por superar su conflicto lingüístico escolar que perdura con una interversión de términos.

Palabras clave: lengua minoritaria, Tercera República francesa, diglosia

Abstract: In the end of nineteenth century, the Catalan region of France adheres to the republican ideal. The lay, free and compulsory school gives the exclusive Catalan-speaking people the hope of social advancement through learning French. But paradoxically, teachers violate school rules using Catalan in class and punish students who do not use French. Lluís Pastre, a regionalist teacher, tries unsuccessfully to propose an educational alternative, combining direct method and translation method. Today, when the phrase «Parlez français, soyez propres» [Speak French clean], emblematic of that time has been interpreted wrongly, Northern Catalonia is still struggling to overcome her school language conflict that still exists but with an inversion terms.

Key words: minority language, Third French Republic, diglossia

1. INTRODUCCIÓ

Durant la darrera dècada del segle XIX, el departament dels Pirineus Orientals¹ té un fort arrelament republicà, però, contràriament al decenni precedent, els oportunistes, burgesos situats a l'esquerra moderada, guanyen ara en nombre de vots els radicals, petits burgesos d'esquerra vinculats a les classes populars. El 1898, la preferència de l'electorat català del nord de l'Albera tornarà a l'esquerra radical, amb unes eleccions legislatives marcades pels bons resultats dels socialistes i per l'elecció, amb l'etiqueta «republicà socialista» de Jean Bourrat (1859-1909), dit «toca manetes» (Sagnes 1983-1985, 739-740). Doncs, encara que la catalanitat, gràcies a la llengua pròpia del territori, sigui transversal en la societat rossellonesa d'aquell temps, el clima polític no deixa de ser favorable a l'obra escolar de Jules Ferry ².

2. EL BLANC MANTELL DE LES ESCOLES LAIQUES

Les lleis del 1881 i del 1882 sobre la gratuïtat, l'obligatorietat i la laïcitat de l'escola primària tenen, en l'estat centralista francès, el seu corol·lari: l'article 14 del reglament escolar model per a la redacció del reglaments departamentals de les escoles primàries públiques que estipula: «Le français sera seul en usage dans l'école» [El francès únicament s'utilitzarà a l'escola]. Encara que aquesta injunció no sigui cap novetat a l'escola francesa ja que aquesta formulació copiava exactament l'article 29 del reglament escolar vigent durant el Segon Imperi (1852-1870), l'efecte sobre la joventut no és el mateix al 1882 que al 1852. Al temps de Jules Ferry, la quasi totalitat dels municipis dels Pirineus Orientals ja té escola pública, però d'ara endavant els infants de 6 a 13 anys, minyons i minyones, tindran l'obligació d'anar-hi de manera assídua. En canvi, durant el període anterior, el Segon Imperi, malgrat l'obligatorietat feta als municipis ja des del 1833 de mantenir una escola, n'hi havia quasi una tercera part que no en tenia cap (Frénay 1983). Doncs no és paradoxal que coincidissin la voluntat de renaixement literari català al nord de l'Albera, simbolitzat per les Festes literàries de Banyuls del 1883, a les

¹ El *département des Pyrénées-Orientales*, creat el 1790 després de la Revolució Francesa, fou constituït afegint una part de la Fenolleda occitana a l'antic comtat de Rosselló i a la part oriental de l'antic comtat de la Cerdanya. Aquesta denominació és, des de llavors, l'única oficial per designar aproximativament les terres catalanes septentrionals annexionades al reialme de França el 1659, en virtut del Tractat dels Pirineus conclòs amb el reialme d'Espanya. La denominació *Catalunya Nord*, apareguda als anys 30 seria anacrònica en el període estudiat. Les comarques històriques del Rosselló, el Conflent, el Vallespir, l'alta Cerdanya i el Capcir només tenen un valor tradicional.

² Jules Ferry (1832-1893), personalitat clau dels inicis de la Tercera República francesa (1870-1940), com a ministre de la Instrucció pública, fou el promotor de la instrucció laica, pública i obligatòria.

quals assistí mossèn Jacint Verdaguer, i la generalització de la instrucció pública laica en francès, portadora del primer intent de limitació de les escoles religioses. A partir d'aquell moment, l'Estat va substituir eficaçment l'Església en l'educació del poble. El francès ja podia reemplaçar el català perquè, a tot arreu, s'estenia el «blanc mantell de les escoles laiques»³, com ho haurien fet les esglésies romàniques a l'any mil. Fins i tot, el 1879, hi hagué dinou pares de família del poble d'Ur, a la piadosa, conservadora, molt catalanoparlant i molt alfabetitzada alta Cerdanya⁴, que demanaren al bisbe d'Elna-Perpinyà el trasllat del capellà Joseph de Maury, dit mossèn Rellamp, que persistia a ensenyar la catequesi en català (Foxonet 2007, 108).

Passava el mateix a la plana, al Rosselló, perquè el desig d'escolarització en francès era transversal a tot arreu del nord de l'Albera, tal com ho era també la pràctica de la llengua catalana. Aquesta postura esquizofrènica revela el bilingüisme conflictual de la societat, és a dir, la diglòssia galopant del conjunt dels autòctons. Imitant les classes dominants, voluntàriament afrancesades per mantenir llur posició hegemònica, les classes populars pageses i obreres de finals del segle XIX reivindicaven també l'aprenentatge del francès perquè aquesta aculturació els permetria l'ascensió social en les categories subalternes del funcionariat. L'escola primària, gratuïta i obligatòria, per als minyons i per a les minyones, i també laica, es beneficià doncs de l'adhesió del poble catalanoparlant tant per vinculació als valors ideològics de la República com per interès en els beneficis materials que això suposaria.

Tanmateix, se sap que l'escola republicana tingué poca traça i fou coercitiva, ho explica Bernardo (1975, 40): «Les instituteurs, dont on ne peut mettre en doute – sur le plan personnel – les bonnes intentions, pourchassent la langue catalane au moyen de “procédés pédagogiques” des plus contestables: châtiments corporels, institutionnalisation de la délation... jusqu'à un véritable conditionnement psychologique procédant par association d'idées et dont témoigne encore une inscription toujours lisible sous le préau de l'école communale d'Aiguatèbia: “Soyez propres – Parlez français”». [Els mestres d'escola, amb unes bones intencions personals que no es poden posar en dubte, persegueixen la llengua catalana mitjançant “procediments pedagògics” molt contestables: càstigs corporals, institucionalització de la delació... fins a un veritable condicionament psicològic que procedia per associació d'idea i del qual testimonia encara avui dia la inscripció sempre llegible sota el cobert de (l'antiga) escola comunal d'Aiguatèbia (alt Conflent): «Sigueu nets, parlevu francès».]

3. L'ESTRATAGEMA DEL SENYAL

Com a mínim dues respostes al qüestionari d'enquesta sobre l'organització pedagògica, adreçat al Ministeri francès de la Instrucció Pública a totes les escoles públiques de França, amb motiu de l'Exposició Universal de París del 1889, autentifiquen, en el paràgraf «llengua francesa», la utilització del senyal⁵, instrument que servia als mateixos alumnes per denunciar l'ús del català dels seus companys. Tanmateix,

³ Segons la fórmula «le blanc manteau d'églises» (l'any 1038), del cronista de Cluny, el monjo Raoul Glaber, represa per Cabanel (2007).

⁴ A l'alta Cerdanya, el 1866, l'índex d'alfabetització és més alt que a Perpinyà car els indigents són admesos gratuïtament a l'escola pagant de poble i alguns alumnes van a l'escola Pia de Puigcerdà: *alfabetització* no és doncs sempre sinònim de *francesització*. Vegeu Balent (2003).

⁵ Alguns autors avancen que aquest mètode provindria dels col·legis jesuïtes de l'Antic Règim en els quals els alumnes havien d'expressar-se en llatí; el senyal sancionava aquells que no respectaven el reglament parlant francès. Hi hatambé testimoniatges d'aquest ús a les escoles dels frares, a finals del segle XIX, a Gascunya en contra de l'occità (Bonet, 2014a: 124)

difícilment es pot mantenir el terme *delació* que suposaria un motiu menyspreable del delator: l'obtenció d'una recompensa, per exemple, a més de l'estalvi del càstig personal. El primer testimoniatge és el de Léontine Paris, mestressa d'escola de minyones a Sardinà, al Conflent. És interessant perquè demostra la similitud de pràctiques més enllà del sexe dels ensenyants i indica potser un grau superior de lleialtat (lingüística? en amistat?) de les noies: «Dans leur intérêt, j'ai essayé de proscrire le catalan; pour y réussir je mettais à la première qui s'oubliait un jeton, celle-là tâchait de le faire passer à une autre et celle qui le rapportait le lendemain était condamnée à rendre dix bons points. Ce stratagème amusait les enfants et les portait à veiller sur leur langage; puis elles s'en sont lassées»⁶ (Payrou 1985, 95). [Per al seu bé, vaig provar de proscriure el català; per aconseguir-ho donava una fitxa a la primera alumna que se n'oblidava, aquesta intentava de passar la fitxa a una altra i la que tornava a portar la fitxa l'endemà era condemnada a retornar deu comprovants de bona nota. Aquest estratagema divertia els infants i els incitava a vigilar el seu llenguatge; després se'n varen cansar.]

El segon testimoniatge és el de Sylvain Massé, mestre d'Évol, a les Garrotxes de l'alt Conflent, contemporani de Lluís Pastre (1863-1927), el mestre d'escola catalanista de Perpinyà vingut del Llenguadoc (Bonet, 2012). Massé també era de llengua materna occitana ja que provenia de la Fenolleda. En efecte, en aquella època, una tercera part dels mestres dels Pirineus Orientals han nascut fora del departament, generalment són d'origen occità ja que cal suplir el dèficit de vocació dels catalans rossellonesos per a l'ensenyament primari (Costa 1973, 32; Bonet, 2012a: 117). Sylvain Massé és el mestre d'escola a qui el seu fill, l'escriptor Ludovic Massé (1900-1982), posarà en escena en la trilogia *Les Grégoire*⁷. Tanmateix, no hi fa referència a les pràctiques coercitives del seu pare. Reprovació no confessada? Refús de responsabilitzar el pare d'una pràctica generalitzada? Mètode que el pare ja no utilitzava quan ell mateix era alumne seu? Vegem doncs el mètode pedagògic paradoxal que exposava Sylvain Massé en el seu informe per a l'enquesta ministerial del 1888: «Par une discipline sévère, j'oblige les enfants à parler français entre eux, même en dehors des classes – pour cela, je fais circuler un vieux sou qui est donné à celui qui s'oublie; celui-ci le prend d'assez mauvaise grâce, mais dans l'espoir d'en être bientôt débarrassé. Le lendemain à 11 heures celui qui possède la pièce a une punition plus ou moins grande, selon que l'élève est des premiers ou des derniers. Le patois local ou catalan est un obstacle immense à la bonne rédaction. Cependant pour les amener à exprimer leur pensée, je dois me servir de ce même patois»⁸ (Payrou 1985, 81). [Amb una disciplina severa obligo els infants a parlar francès entre ells, fins i tot fora de les classes —per això faig circular un diner vell que és donat al que se'n descuida; aquest l'agafa de mala gana però amb l'esperança de desfer-se'n aviat. L'endemà a les onze, el que té la moneda mereix un càstig més o menys fort en funció de la seva classificació entre els primers o els darrers. El patuès local o català és un obstacle immens a la bona redacció. Tanmateix per portar-los a expressar el seu pensament, he de servir-me d'aquest mateix patuès].

⁶«Ministère de l'Instruction Publique, Exposition universelle de 1889, Commune de Sardinà, École publique laïque des filles», Archives Départementales des Pyrénées-Orientales: 1 Mi 14.

⁷ Vegeu en particular la novel·la de Massé (1943).

⁸ «Ministère de l'Instruction Publique, Exposition universelle de 1889, Commune d'Évol, École publique laïque», Archives Départementales des Pyrénées-Orientales: 1 Mi 14.

4. PARLEU NET, SIGUEU FRANCESOS?

La fórmula «Parlez français, soyez propres» [«Parleu francès, sigueu nets»] perdura, doncs, voluntàriament preservada en el seu marcatge original, sobre la paret pintada de nou del cobert de l'antiga escola pública del poblet d'Aiguatèbia, al Conflent. És interessant subratllar la permutació habitual de la fórmula quan es reprèn en un discurs crític actual, com ho hem vist ja més amunt. També, en el volum 8 de la *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*⁹ hi figura una anàlisi de la fórmula invertida mentre que la fotografia de la inscripció plasma l'ordre original de les dues oracions. Aquesta inversió actual que situa en primer terme la pulcritud podria revelar en el discurs militant la recerca inconscient d'un significat litúrgic: l'estat de puresa (pulcritud) seria el pas previ obligat a la recepció de l'objecte sagrat (la llengua francesa). Hom demostraria així que l'escola de la Tercera República, sovint suspecta d'haver promogut una catequesi laica, sacralitzava la llengua francesa en detriment d'una llengua catalana que s'hauria acomodat amb la impuresa, àdhuc amb la brutícia. Hom creuria llegir doncs: «Parlez propre, soyez Français» [Parleu net, sigueu francesos]. Efectivament, la fórmula invertida «Soyez propres, parlez français», més que la fórmula original «Parlez français, soyez propres», hauria pogut amoïnar efectivament els minyons i les minyones que continuaven parlant català fora de l'escola, la seva llengua materna amb la qual confiaven les penes i les alegries als éssers estimats i, per als més creients, els seus pecats al capellà. En canvi, l'ordre inicial de la fórmula, «Parlez français, soyez propres», remet a un significat més prosaic, en un entorn pagès i obrer, és a dir, les dues missions essencials que s'havia fixat l'escola pública: inculcar la llengua francesa i la pulcritud física. I a l'escola dels frares o de les monges passava el mateix. Efectivament, si l'article 14 del reglament escolar imposava l'ús exclusiu del francès, l'article 10 estipulava: «Les enfants se présenteront à l'école dans un état de propreté convenable. La visite de propreté sera faite par l'instituteur au commencement de chaque classe». [Els infants es presentaran a l'escola en un estat de pulcritud decent. La inspecció de pulcritud serà feta pel mestre al començament de cada classe.]

Tot això no exclou, però, que hi podia haver una relació de causa a efecte implícit en l'esperit dels mestres que els infants acabarien copsant, entre impuresa, brutícia fins i tot, i ús del català. Queda per determinar quina és la causa i quin és l'efecte. Així, a l'escola dels minyons de Matamala, al Capcir, a la classe d'Achille Forgues, el càstig per al darrer alumne portador del senyal és escombrar la classe: «Le balayage avait toujours été fait jusqu'ici par deux élèves pris au hasard, ce qui occasionnait parfois des mécontentements. [...] Si celui qui possède ce qu'il appelle le "sou" à cause de sa forme, entend un condisciple de son cours parler patois pendant l'école, soit en dehors de l'école, il n'a qu'à le lui donner ; à la fin de la classe les trois élèves en possession du sou sont balayeurs... Par ce moyen les élèves se surveillent attentivement en parlant, crainte d'être entendu du possesseur du fameux sou, qu'on ne connaît pas le plus souvent et les progrès en français ne tardent pas à se manifester»¹⁰ (Payrou 1980, 87). [L'escombrada l'havien feta sempre fins ara dos alumnes presos a l'atzar, el que ocasionava de vegades descontentament. [...]] Si el que posseeix el que anomena *el sou* a causa de la seva forma, sent un condeixible del seu curs parlar patuès durant l'escola, o fora de l'escola, només ha de donar-l'hi; al final de la classe els tres alumnes que porten el sou són els escombriaires... Amb aquest mitjà

⁹ Vegeu De Riquer i Permanyer (1995).

¹⁰ «Ministère de l'Instruction Publique, Exposition universelle de 1889, Commune de Matemale, École publique laïque des garçon », Archives Départementales des Pyrénées-Orientales : 1 Mi 14.

els alumnes es vigilen atentament tot parlant, temerosos de ser sentits pel que posseeix el famós sou, que generalment hom no coneix, i els progressos en francès no triguen a manifestar-se.]

Cal afegir que el mateix mestre a l'origen d'aquest dispositiu de repressió lingüística, fonamentat en la denúncia i en la sanció de l'escombrada, condemna la delació durant la lliçó de moralitat amb els mateixos alumnes: «Nous ne devons pas non plus encourager la délation qu'on rencontre si souvent dans les classes, car la délation dénote en général un caractère faible et lâche» (Payrou 1980, 87). [Tampoc no hem d'encoratjar la delació que trobem tan sovint a les classes, car la delació denota generalment un caràcter feble i covard.]

Vet aquí doncs potser la prova, si ens fiem de la sinceritat del mestre, de la seva innocència —en el millor dels casos— o del seu enlluernament —en el pitjor dels casos— per «l'ensenyament de la llengua nacional, obra cabdal de l'escola primària»¹¹, i no pas d'una intenció deliberada de pervertir la moralitat dels infants.

5. EL MÈTODE DIRECTE CONTRA LA TRADUCCIÓ AL CATALÀ

La pràctica escolar del senyal, molt freqüent a finals del segle XIX a les regions al·lòfones de tot França, malgrat la reprovació oficial, evidencia la dificultat dels mestres obligats a ensenyar en una llengua que els seus alumnes desconeixien. És que al carrer, com a casa, el català parlat domina. Al 1880, poc abans la generalització de l'ensenyança primària pública obligatòria, solament el 71 % dels homes i el 38 % de les dones sap firmar el seu acte de casament: aquestes dades situen el departament dels Pirineus Orientals a la cua de la classificació estatal de l'alfabetització dels adults¹². En efecte, firmar no significa necessàriament ni llegir ni escriure correctament, de tal manera que al 1877, a la vigília de l'aplicació de les lleis Ferry, amb el 48,6 % d'il·letrats, l'escola francesa ha fracassat en l'alfabetització dels catalans del nord de l'Albera, quasi tan mal integrats lingüísticament a França com els bretons. El català també és la llengua preferida dels infants eixits de poble com de la petita burgesia rural. A Montesquiou, poblet del sud del Rosselló, el capellà escriu, al 1878, al vicari general per demanar-li permís per ensenyar catequesi en català amb un manual de doctrina cristiana bilingüe català-francès prohibit des del 1868 (Ramoneda 2011, 46). A tot arreu a la Catalunya francesa, tant el capellà com el mestre d'escola s'han d'adaptar a les circumstàncies i no ser gaire primmirats amb el reglament. A l'enquesta escolar per a l'Exposició Universal de París del 1889, el 31 % dels mestres de la circumscripció de Prada, o sigui la part occidental del departament, declara, malgrat la prohibició, ser obligat a fer servir el català a classe. El testimoniatge de Joseph Auriol, el director de l'escola pública laica de Los Masos, al Conflent, a tocar de Prada, va en aquest sentit: «L'enseignement de la langue française, voilà la grande difficulté pour notre pays. Les enfants nous arrivent à l'école sans avoir jamais entendu un mot de français. L'enseignement doit donc être une véritable traduction»¹³. [L'ensenyament de la llengua francesa, vet aquí la gran dificultat per al nostre país. Els infants ens arriben a l'escola sense haver sentit mai cap paraula de francès. L'ensenyament ha de ser doncs una veritable traducció.]

¹¹ «Langue maternelle: Extrait du dictionnaire de pédagogie publié sous la direction de M. Buisson». *Bulletin de l'Enseignement Primaire des Pyrénées-Orientales*, 25, 558.

¹² Vegeu Buisson (1880-1882) i Prost (1968).

¹³ «Ministère de l'Instruction Publique, Exposition universelle de 1889, Commune de Los Masos, Ecole primaire publique laïque mixte, dirigée par M. Auriol Joseph, né le 11 décembre 1850», ADPO: 1 Mi 14.

De cara a aquesta situació contrària al reglament escolar, l'autoritat acadèmica imposa el mètode directe a les classes primàries, en particular als Pirineus Orientals, departament de l'extrem sud de l'Hexàgon. S'hi desplaçà, al 1891, l'inspector general Irénée Carré (1829-1909), al capdavant de «la creuada contra els patuesos», com ho havia fet ja a Bretanya. En efecte, segons l'inspector d'acadèmia resident a Perpinyà (màxima autoritat pedagògica primària al departament), hi havia pocs departament que, com els Pirineus Orientals, havien guardat «aussi ardent l'amour du pays natal, aussi grande la fidélité aux mœurs, aux usages, au costume, au langage traditionnel»¹⁴ [tan ardent l'amor del país natal, tan gran la fidelitat als costums, als usos, a la manera de vestir, al llenguatge tradicional]. L'any escolar següent ja eren a disposició dels mestres d'escola rossellonesos unes lliçons de llenguatge específiques segons el mètode directe per combatre el mètode empíric de la traducció. L'autor, l'inspector local Auguste Taillefer, hi donava aquesta recomanació preliminar: «Pour apprendre une langue, dit l'Instruction officielle du 15 juillet 1880, il faut commencer par l'isoler, il faut n'avoir à faire qu'à elle. [...] Partant de ce principe je dirai au personnel enseignant des Pyrénées-Orientales: oubliez un moment, c'est-à-dire pendant vos six heures de classe, que vous êtes catalan et parlez français et rien que français à vos élèves» (Taillefer 1891, 171). [Per aprendre una llengua, diu la Instrucció oficial del 15 de juliol del 1880, cal començar per isolar-la, centrar-s'hi. (...) A partir d'aquest principi diré al personal docent dels Pirineus Orientals: descuideu-vos un moment, és a dir, durant les vostres sis hores de classe, que sou català i parreu francès i únicament francès als vostres alumnes.]

6. EL PRAGMATISME DE LLUÍS PASTRE

L'obra de Taillefer no tingué gaire efecte ja que a les conferències pedagògiques del 1902, el tema principal tractat va ser l'ensenyament del francès a les classes maternal i a les petites classes de l'escola primària.¹⁵ El 1897, el jove periodista del diari *L'Indépendant* de Perpinyà, Horace Chauvet (1873-1962), tot i que lamenti la reculada general del català de la qual culpa els mestres d'escola, confirma paradoxalment la pregnància del català entre la mainada del poble i la considera perjudicial per a l'aprenentatge del francès: «Dans les écoles primaires, où on apprend les premiers principes de la langue française, l'influence du catalan est néfaste et on doit engager les élèves à parler français au moins pendant les classes et les récréations. Le style des écoliers se ressent hélas! trop souvent des mots et des tournures catalanes» (Chauvet 1897, 2). [A les escoles primàries, on s'aprenen els primers principis de la llengua francesa, la influència del català és nefasta i hem d'orientar els alumnes perquè parlin francès com a mínim durant les classes i al pati. L'estil dels alumnes és perjudicat ai las! massa sovint pels mots i pels girs catalans.]

De cara a aquest impàs pedagògic i educatiu, de cara a l'aculturació francesa assumida pel poble dipositari del geni de la llengua vernacle, i de cara a la consegüent desculturació catalana galopant del conjunt de la societat catalana de França, Lluís Pastre féu una proposta pedagògica pragmàtica. Aquest mestre d'escola perpinyanès d'origen occità, pioner del sindicalisme i, com a amic de Josep Maria Folch i Torres (1880-1950) (Bonet, 2012c), impulsor d'un nou catalanisme progressista al nord de l'Albera, proposà, a partir del 1903 i fins al 1911, una sèrie de tres manuals escolars que permetien, segons el seu «mètode mixt», conjuminar successivament el mètode directe oficial i el mètode de

¹⁴ Vegeu Favard (1891).

¹⁵ *Bulletin de l'enseignement primaire des P.-O.*, 1902, 81, 1365.

traducció felibrenc¹⁶ per a l'aprenentatge del francès: «Enseigner d'abord aux jeunes Roussillonnais à parler et à écrire le français sans tenir compte du catalan, et, plus tard, à bien parler et à bien écrire le français au moyen du catalan, voilà la seule méthode qui paraît conforme à la logique et –ce qui n'est pas à dédaigner– aux Règlements en vigueur. Cette méthode d'enseignement aurait pour conséquence inévitable la conservation et même le perfectionnement du catalan, et, de plus, elle mettrait tout le monde d'accord au grand profit des enfants de nos écoles. Ainsi soit-il»¹⁷. [Ensenyar primer als joves rossellonesos a parlar i a escriure el francès sense tenir en compte el català, i, més endavant, a parlar i a escriure correctament el francès mitjançant el català, vet aquí el sol mètode que pareix conforme a la lògica i —el que no s'ha de desdenyar— als reglaments vigents. Aquest mètode d'ensenyament tindria com a conseqüència inevitable la conservació i fins i tot el perfeccionament del català, i, a més, posaria tothom d'acord per al gran profit dels infants de les nostres escoles. Que així sigui.]

7. CONCLUSIÓ

Però, la voluntat de Pastre, també secretari fundador de la Société d'Études Catalanes de Perpinyà i de la *Revue Catalane* el 1906 i 1907, quedarà com un vot piadós. Per això, la pràctica del senyal es va perpetuar a les escoles de la Catalunya del nord de l'Albera fins als anys 1950. El lingüista nord-català Enric Guiter (1909-1994) ho certificava al 1953, a la premsa local dels Pirineus Orientals: «Il est encore des écoles élémentaires importantes du département où fonctionne le honteux système de la plaquette; l'élève peut se défaire de celle-ci en la passant à l'un des ses condisciples, s'il le surprend en train de commettre la même faute; et ainsi de suite, les élèves s'épient et se dénonçant entre eux dans une atmosphère d'inquisition et de délation; celui qui est en possession de la plaquette le samedi soir est très sévèrement puni» (Bernardó 1977, 163). [Encara hi ha escoles primàries importants del departament en les quals funciona el vergonyós sistema de la plaqueta (el senyal); l'alumne pot desfer-se'n passant-la a un dels seus condeixebles, si el sorprèn cometent la mateixa falta; i així successivament, els alumnes s'espia i es denuncien mútuament en una atmosfera d'inquisició i de delació; el que té la plaqueta el dissabte a la tarda és castigat severament.]

I el conflicte lingüístic escolar nord-català perdura avui, encara que sigui amb termes intervertits, ja que es malda perquè creixi el 6,3 % de l'alumnat primari de l'escola pública que segueix una escolaritat bilingüe, a paritat horària, entre el francès i el català, i perquè aquestes classes siguin un nucli de valor afegit cognitiu per al conjunt de la població escolar (Bonet, 2014).

8. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

¹⁶ El felibre provençal Joseph Lhermite (1844-1920), dit frèrre Savinien, mestre de les escoles cristianes segons la doctrina de La Salle, fou el primer, a partir del 1876, que promogué a França, tampoc sense èxit, l'ensenyament del francès mitjançant versions de textos occitans (Bonet, 2014a, 242-254).

¹⁷ Vegeu Pastre (1907).

BALENT, ANDRÉ (2003). *La Cerdagne du XVIIe au XIXe siècle: La famille Vigo*. Canet: Éditions Trabucaire, 170.

BERNARDO, DOMINIQUE-J. (1975). «Appareil éducatif et langue autochtone: le cas du catalan». *Langue Française: L'enseignement des langues régionales*, 25, février 1975, 37-61. Paris: Larousse.

— (1977). «Langue, société et espace en Catalogne du Nord». *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, 1, tome 48, janvier 1977, 153-169.

BONET, LUC (2012a). *L'instituteur Louis Pastre (1863-1927) : le catalan et l'école en Roussillon de 1881 à 1907*. Montpellier: Thèse de doctorat, Université Paul-Valéry Montpellier 3, Universitat de Girona.

<<http://www.theses.fr/2012MON30071>>

BONET, LLUC (2012b). «Lluís Pastre (1863-1927): Un mestre d'escola gavatx, laïc i catalanista al Rosselló». *Llengua & Literatura*, vol. 22, 13-38.

<<http://revistes.iec.cat/index.php/LLiL>>

— (2012c). «Lluís Pastre (1863-1927): Traces d'un mestre rossellonès a la premsa barcelonina ». *Els Marges*, n°98, p. 10-24.

— (2013). «La pedagogia regionalista a l'escola francesa (1875-1925): discursos, propostes i controvèrsies sobre l'occità i el català». Béziers: *Xe Congrès international de l'Association Internationale d'Études Occitanes*, 12-19 juin 2011. [en premsa]

— (2014). «Enfocament accional i ensenyament del català al cicle secundari de l'Académie de Montpellier (regió Llenguadoc-Rosselló, França)», *IV simposi internacional sobre ensenyament del català*, Vic, 4 i 5 d'abril de 2014. [en premsa]

BUISSON, FERDINAND (dir.) (1880-1882). *Dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire*. Paris: Hachette, 2516.

CABANEL, PATRICK (2007). «Un autre an mil: Le blanc manteau des écoles laïques et la mystique républicaine», 187-203. MUNIER, MARIE-ODILE (dir.). *De l'Antiquité à nos jours: Histoire et méthodes de l'enseignement*. Albi: Presses Universitaires Champollion.

CHAUVET, HORACE (1897). «La langue catalane». *L'Indépendant*, 18 août, 2.

COSTA, GEORGES (1973). «Les instituteurs roussillonnais de 1887 devant une enquête linguistique». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, 85.

FAVARD, D. (1891). «Circulaire de l'Inspecteur d'Académie à MM. les inspecteurs primaires». *Bulletin de l'Enseignement Primaire des P.-O.*, 5, juin-juillet, 101.

FOXONET, FRANCESC (2007). *L'església i la catalanitat a la Catalunya del Nord, segle XIX - primera part del segle XX*. Perpignan: doctorat d'Études catalanes, université de Perpignan-Via Domitia.

FRÉNAV, ÉTIENNE (1983). *L'école primaire dans les Pyrénées-Orientales (1833-1914)*. Perpignan: Archives départementales des Pyrénées-Orientales, Service éducatif.

MASSÉ, LUDOVIC (1943). *Le livret de famille*. Paris: Fasquelle.

PASTRE, LOUIS, DAVIN, SYLVAIN (1903). *Le français usuel enseigné par les exercices de langage et de lecture aux enfants de 6 à 9 ans. Ouvrage illustré par la photographie instantanée de M. Lamaysouette, instituteur. Cours préparatoires et élémentaires des écoles primaires, classes enfantines et préparatoires des lycées et collèges*. Perpignan: Louis Pastre (ed.), Imprimerie La République des Pyrénées-Orientales.

PASTRE, LOUIS (1907). *Le catalan à l'école*. Perpignan: Société d'Études Catalanes, Imprimerie Comet.

— (1911). *Le français enseigné par les exercices de traduction de textes catalans aux enfants de 9 à 15 ans. Notes grammaticales et remarques sur la comparaison des deux langues. Cours moyen et supérieurs des écoles primaires, cours complémentaires et écoles primaires supérieures*. Perpignan: Société d'Études Catalanes, Imprimerie Catalane.

PAYROU, BRIGITTE (1980). *L'école républicaine de Jules Ferry à la Grande Guerre : un important outil d'acculturation pour la Catalogne-Nord*. Perpignan: mémoire de maîtrise de lettres modernes.

PROST, ANTOINE (1968). *L'enseignement en France 1800-1967*. Paris: Armand Colin, 96.

RAMONEDA, JOSEPH (2011). *La République concordataire et ses curés dans les Pyrénées-Orientales, 1870-1905*. Perpignan: Presses Universitaires de Perpignan, 46.

RIQUER i PERMANYER DE, BORJA (dir.) (1995). *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 8, 321.

SAGNES, JEAN dir. (1983-1985). *Le Pays catalan (Capcir-Cerdagne-Conflent-Roussillon-Vallespir) et le Fenouilledès*. Pau: Société nouvelle d'éditions régionales et de diffusion.

TAILLEFER, AUGUSTE (1891). «Exercices de langage». *Bulletin de l'Enseignement Primaire des Pyrénées-Orientales*, 7.